

Namų laimė

Daiva VAITKEVIČIENĖ

Laimė šiandieniniam žmogui yra abstrakti sąvoka, susijusi su asmeniškais išgyvenimais ir individualia vertybių skale. Kitokią prasmę žodis laimė turėjo tradicinėje kultūroje: mitinė laimės samprata rėmėsi griežtai apibrėžtu vertybiniu modeliu, socialiai ir religiskai įteisinta koncepcija. Baltų laimės samprata gali būti nagrinėjama dviem būdais – kaip abstraktus sėkmės principas ir kaip ši principą įkūnijanti deivė Laima. Pirmasis būdas leidžia atskleisti vertybes, sudarančias laimės sąvoką – tai, visų pirma, pilnatvę (turtas) ir skalsą (gėrybių neišsenkamumas). Antruoju būdu straipsnyje analizuojamas erdvinis Laimos aspektas – jos mitinė ir apeiginė raiška namų erdvėje, namų laimės ribos ir Laimos lokalizacija namuose. Nagrinėjant abstrakčias ir figūratyvinės laimės apraiškas, naudojamas struktūrinis-semiotinis metodas.

Baltų Laima yra labai svarbi ir įvairiapusiška deivė, ji reiškiasi daugelyje žmogaus gyvenimo sričių. Laima visur būna ir visur dalyvauja, nuo jos priklauso sėkmė dirbant žemę, medžiojant, auginant gyvulius, gydant, ieškant nuotakos, kariaujant, ir apskritai gyvenimo laimė. Egzistuoja daug skirtingų laimių, pavyzdžiui, *bičių laimė* – tokią laimę turinčiam žmogui sekasi bitininkauti, *arklių laimė* (eina rankon arkliai), *prekybos laimė* (sekasi parduoti), *muzikanto laimė* (turi muzikinį talentą) ir t.t. Laimės viena nuo kitos skiriasi ne tik kokybe, bet ir apimtimi, pavyzdžiui, žmogaus *asmeninė laimė* priklauso tik jam pačiam, *šeimos laimė* aprėpia jau keletą ar keliolika asmenų, *moterų laimė* skirta visai išteklėjusių moterų bendrijai ir susijusi su gimdymu ir t. t. Šis straipsnis skirtas vienai laimės rūšiai – *namų laimei* aprašyti: panagrinėsime, kokiomis abstrakčiomis ir figūratyvinėmis formomis ji aptinkama, kokioje erdvėje lokalizuojama ir kokias vertybes teikia.

1. Pilnatvė

Pirmiausia apibūdinkime vertybes, iš kurių susideda namų laimė. Šios vertybės išryškėja verbaliniu pavidalu – laimės linkėjimuose. Žodiniai linkėjimai, derinami su užgėrimo ritualu, kadaise buvo ne mažiau svarbūs kaip apeiginiai veiksmai; jie suvokiami kaip maginės formulės, kurių turinys išsipildo. Panagrinėkime laimės linkėjimus per įkurtuves – apeigines vaišes, daromas įsikėlus į naują namą. Jų metu „šeimininkai stengiasi iš paskutiniųjų vaišinti, kad tik kiekvienas svetys būtinai palinkėtų“. ¹ Anot Vyčio Čiubrinsko, per įkurtuves linkint svarbiausi yra šie dalykai: kad „būtų pilni aruodai“, „gausi šeimyna“, „troba tvirtų be ugnies,

vagies ir karo“, „namas ilgai stovėtų ir gospadoriai sveiki būtų“, „namie ilgai laimės būtų“, „ilgai ir laimingai naujuos namuos gyventų“. ² Išsiskiria trys svarbūs aspektai:

- 1) saugumas;
- 2) sveikata;
- 3) pilnatvė, arba gausa (turto, valgio, vaikų ir kt.).

Visos šios vertybės sudaro bendrąją namų laimės sąvoką, tačiau kiekviena jų turi individualią sakralinę orientaciją. Pirmoji funkcija – *namų apsauga* (o ypač apsauga nuo ugnies) priskirtina Žem(ė)pačiui. Anot Mato Pretorijaus, „Žempatys yra specialus sodybų dievas, jo žinioje yra ūkio, gyvenamieji ir kiti trobesiai, jis juos saugo ir prižiūri“; ³ Žemėpačio prašoma saugoti nuo viso pikto, o labiausiai nuo ugnies. ⁴ Prie pastarosios Žemėpačio funkcijos prisideda ugnies dievybių – Gabijos (namų židinio ugnies) ir Gabjaujo (jaujos ugnies) mitinė veikla. ⁵ Antroji vertybė – *sveikata* – yra glaudžiai susijusi su žalčių kultu ir su Žemynėle (žalčiai pučia gyvybę ir sveikatą, ⁶ „Žemynėlė duoda ir išlaiko gyvybę žmogui ir gyvuliui, ir visiems gyviesiems padarams“ ⁷) bei, anot A. J. Greimo, su Aušveičio, Andojo ir dievaičio Mėnulio sakralumo sritimi. Ir tik trečioji vertybė, *gausa* ir *turtas*, atitinka išskirtinai Laimos funkcijas. Žmogaus turtas yra jo laimingumo, dalingumo rezultatas; tik dalingas žmogus gali kaupti ir gausinti turtą – jam javai dera, gyvuliai veda, pinigai iš namų neišeina ir t.t. A. J. Greimo analizuotoje lietuvių pasakoje AT 737B „Dalinga žmona“ ir AT 739 „Bedalis sūnus“ aiškiai atskleidžiamas skirtumas tarp dalingojo ir bedalio, – pastarasis ne tik negali sukaupti turto, bet ir sukaupto negali išlaikyti. Net jam priklausančias akmuo – pati kiekčiausia ir pastoviausia medžiaga – sudyla. ⁸ Tokiam bedaliui yra tik vienintelė galimybė – gyventi iš žmonos arba dalingo gyvūno (šuns, avinėlio) dalios.

Turtas, priteklius arba perteklius, yra vienas iš svarbiausių namų laimės požymių. Tuo namų laimė skiriasi nuo labiau specializuotų, smulkesnių laimės rūšių. Latvių tikėjimuose sakoma: „Kiekvienam žmogui sava laimė: vienam bičių laimė, tai jam sekasi bitės, kitam arklių laimė, jam rankon eina arkliai, trečias turi namų laimė, jis tuose namuose gyvena visko pertekęs“. ⁹ Namų laimę, suprantamą kaip pilnatvę, gausą, pertekimą, turtą, siekiama įgyti apeigomis, kurios vienaip ar kitaip susijusios su pilnumo/tuštumo semantinėmis kategorijomis. Pavyzdžiui, statant naują namą, su-nėrus apatinį vainiką, jis „aplaistomas“, kad „laimingai trobesys vietoje stovėtų ir būtų visko pilnas“. ¹⁰ Manoma, kad svečiams į įkurtuves negalima eiti tuščiomis: „Dykas nickas

neina, neša kažką, kad tik pastatytos trobos nebūtų dykos" (LTR 2387/72); ateina „duona ir druska nešini, kad 'užtikrintų namams laimę'".¹¹ Savo ruožtu, šeimnininkai stengdavosi priruošti pilną stalą, nes kitaip „naujuos namuos stalas bus tuščias ir patys šeimnininkai gyvens skurde".¹² Pirmąsyk šeimai susėdus už stalo valgyti naujame name, šeimnininkas visiems padalindavo duoną ir druską, kad visiems duonos užtektų ir kad „visada šeimoje būtų sutarimas", ir „niekam tuo metu nebuvo galima pasišalinti iš namų".¹³ Perteklius ir šeimos solidarumas šiuo atveju yra simbolizuojami kepalo (visos šeimos namų laimė) dalinimu į dalis (namiškių dalių) ir bendru valgymu, kurio metu nė viena dalis negali būti „išnešta" iš namų.

Laimė kaip pilnatvė gali būti vaizduojama ir vizualinėmis formomis, pavyzdžiui, ritinio ar kamuolio pavidalu. Tokį įsivaizdavimą rodo M. Pretorijaus aprašytas įkurtuvių paprotys: „Svečias, tik įėjęs į pirkia, tuoj suvaidina, kad jam pasipynė kojos, griūva lyg netyčia ir voliojasi asloje, ritinėjasi skubriai ir sako: „Kaip aš čion ritinėjuosi, taip, Dieve, duok, kad visokia gėrybė, laimė, sveikata ir sėkmė skubriai į šiuos namus ristuosi!" Bešnekėdamas deda ant slenkščio slapčiomis šeštoka, kurį paprastai paima šeimnininkė".¹⁴ Tokį paprotį paliudija ir XX a. medžiaga iš Šilutės bei Šilalės, pgl.: „Per slenkstį, atėjus į įkurtuves, įvirsti kūliu",¹⁵ „Įėjęs į namus per įkurtuves, vartosi ant grindų",¹⁶ „Pirmą kartą įeinant į namus reikia versti kūliaverstą arba apvirsti",¹⁷ Ridinėjimas arba ridenimas yra viena iš Laimos raiškos formų. Kaip teigia latvių mitologė J. Kursytė, ridinėjanti, ridenanti Laima yra būdingas latvių dainų motyvas.¹⁸ Ridinimui giminingas yra ir girnų sukimas, su kuriuo Laima taip pat glaudžiai susijusi, pavyzdžiui, Laima supyksta pamačiusi girnas sukančias priešinga kryptimi, prieš saulę.¹⁹ Tad svečių ridinėjimas per įkurtuves simbolizuoja per slenkstį įsiritančią laimę ir turtą. Kita vertus, tą patį galbūt reiškia ir ant slenkščio per įkurtuves dedamas pinigas – daiktinė laimės išraiška, kuri tuo pačiu turi ir mitinę ritimosi reikšmę (yra skridinio formos). Laimės kaip turto reikšmę turi į namo pamatus dedamas pinigas – sakoma, kad čia „pinigai ir grūdai jau būtinai reikia įdėti, jei nori, kad namai būtų turtingi, reikalui ir svečiui turėtų".²⁰

Apvali skritulio forma gali reikšti laimę ir dalį ir kituose mitiniuose vaizdiniuose, pavyzdžiui, su laime ir turtu siejama mėnulio pilnatis. Į naujus namus persikraustoma esant mėnulio pilnčiai. Anot V. Čiubirsko, „tai turėjo lemti pilną ir turtingą gyvenimą ir gausią šeimą".²¹ Taip pat ir „vestuves daugiausia taiko daryti pilnatyje, tada jaunieji turtingai gyvenią, jų gyvenimas būsiąs visko pilnas".²² Maldelėse į jauną mėnulį prašoma, kad jis pilnėdamas atneštų „naudų ir gerų loimų" (BILMM p. 17), „sčesci į dalia" (TD IV 476), – pilnėjantis, augantis mėnulis yra tiesiog figūratyvinis būdas pilnėjančiai laimei išreikšti. Ar ši koreliacija rodytų, kad reikėtų ieškoti ypatingų mitinių ryšių tarp Laimos ir Mėnulio, kvalifikuojamo „laimės ir da-

lios tiekėju" (už kurio figūros, anot Greimo, slypi suverenus dievas, susijęs ne vien su sveikata – apie tai jau užsiminėme – bet ir su dalios skyrimu²³), nėra visai aišku, tačiau tokia perspektyva įmanoma.

2. Skalsa

Norint suvokti, kodėl Laima susijusi su pilnatve, gausa ir turtu, reikia suprasti, kaip mitiškai įsivaizduojamos gėrybių gausos priežastys. Turtas, kuris susikaupia susidarant nuolatiniam gėrybių pertekliui, yra mitiškai reglamentuotas: kaip jau minėjome, sukaupti gėrybes gali tik *dalingas* (turintis *laimę*) žmogus. Tokiam žmogui jėgai dera, gyvuliai veda, bitės spiečia ir „pinigai iš namų neišsina". Laimė yra ne reali, o potenciali vertybė, tai mitinis principas, leidžiantis dauginti gėrybes. Jis paremtas dalybine progresija: iš vieno randasi du, iš dviejų – keturi ir t.t. Baltų mitologijoje dalybos principas esmingai susijęs su Laimos veikla: būtent Laima dalina *laimės dalis*, skiria *dalį*. Netgi vienas būdingų Laimos atributų yra peilis, kuris, anot Janinos Kursytės, siejamas su likimo atidalinimo funkcija.²⁴

Taigi Laimės samprata neatskiriama susijusi su gausa. Tačiau kalbant apie laimę kaip turtą, gėrybių saugojimą ir priteklių, tinkamesnis žodis yra *skalsa*. Apibūdinkime šio žodžio reikšmes.

Lietuvių kalbos žodyne *skalsa* turi penkias pagrindines reikšmes, o šeštoji reikšmė yra *Skalsa* „javų derliaus deivė" (LKŽ 12, p. 708). Pradėkime nuo galo. *Skalsą* kaip dievybę pirmąsyk pristatė Matas Pretorijus „Prūsijos įdomybėse". *Skalsa* čia pateikiama XVII a. dar žinomų dievų sąrašą greta *Žemėpačio*, *Žemynos*, *Laimelės*, *Gabjaujos*, *Giltinės*, *Jaučių baubio*, *Bičbirbio* ir kt.²⁵ Tačiau apibūdinamas *Skalsą*, Pretorijus supranta ją veikiau ne kaip deivę, o kaip gausos principą ir vadina *cornu copiae*, t.y. gausybės ragu.²⁶ Pasak M. Pretorijaus, norėdami turėti *skalsą*, arba „namų laimę" (*Skalsa oder der Haussegen*), nadržiai rengdavo specialią namų šventę, kurios metu kiekvienam žmogui būdavo iškepama po duonos kepalą iš pirmųjų iškultų grūdų ir keletą mažų kepalukų, skirtų dėti į aruodus, siekiant, kad aruodai būtų pilni rugių ir kitokių grūdų.²⁷ Jokūbo Brodovskio žodyne *Skalsa* apibūdinta lygiai taip pat (*Cornu copiae, Skalsa*), anot Vilhelmo Mannhardto, čia pakartotos M. Pretorijaus žinios.²⁸ Pilypo Ruičio 1747 m. žodyne *Skalsos* apibrėžimas kiek platesnis, duodamos dvi reikšmės: „S k a l s a, -os das Glück, gute Gede-yen; das Cornu Copiae".²⁹ Pirmojoje apibrėžimo dalyje *skalsa* paaiškinta kaip „laimė (sėkmė), geras derėjimas, vešėjimas", o antrojoje kartojamas M. Pretorijaus apibūdinimas. Iš šių *Skalsos* apibrėžimų susidaro įspūdis, kad *Skalsa* yra ne tiek „javų derliaus deivė", kaip nurodoma Lietuvių kalbos žodyne, o gausumo – gausaus ir sėkmingo derėjimo mitinis principas, kuris gali būti vaizduojamas kaip dieviška jėga, pasireiškianti įvairiomis botaninėmis, kulinarinėmis ar kitomis formomis.

Pagal Lietuvių kalbos žodyną, penktoji skalsos reikšmė – „suaukę į krūvą du vaisiai, keimerys“. Jau pati skalsos-keimerio forma reprezentuoja porišumą – keimerys yra dvejetainis, dalybos ir savo ruožtu gausos įsikūnijimas. Dvigubai varpai, dvilypiam riešutui, dvigubam obuoliui ar bulvei – lietuvių *skalsai*, *keimeriui*, *sparyžiui*, latvių *jumiui* priskiriamos derlingumo, vaisingumo, turto ir laimės reikšmės.³⁰ Mitinė skalsos-keimerio vertė yra jo potencialus gausumas, kadangi iš vieno randasi du ir t.t. Tokiu būdu, turint prie savęs porišumo ženklą, tikimasi ne-

gyvens skaitlinga, sveika šeima ir niekas neliks nevedęs arba netekėjęs.³¹

Ketvirtoji skalsos reikšmė, pagal LKŽ, – „pasisekimas, sėkmė“ (reikšmė išskiriama remiantis tik vienu šaltiniu – minėtu P. Ruigio „das Glück, gute Gedeyen“). Gali būti, kad čia turima galvoje ne laimė apskritai, bet pasisekimas tam tikroje srityje, derliaus sėkmė.³² Bet kartais žodžiai *skalsa* ir *laimė* keičia vienas kitą ir jų kontekstai labai suartėja, pavyzdžiui, rugių varpas gadinantis grybas *Claviceps purpurea* vadinamas arba *skalsa*, *skalse* (LKŽ 12 p.

708–709), arba *laimė*, *laima* (LKŽ 7 p. 52–53), – šiam grybui, beje, priskiriama galia skalsinti duoną.³³ Minėtas įkurtuvių paprotys verstis kūlio, tokiu būdu „jridenant“ laimę vidun, žemdirbystės kontekste reiškia ir skalsą, ir laimę, plg.: „Pabaigus rugius pjauti, virsta kūlio, kad būtų rugių skalsa, kad geriau derėtų, ir šiaip laimė“ (LTR 780/231).

Trečioji skalsos reikšmė, pagal LKŽ, – „turtas, nauda“. Skalsa kaip mitinis gėrybių gausos principas ir turtas kaip gėrybių sanakaupa yra dvi to paties reikšminio pusės: procesas ir rezultatas. Galimas dalykas, kad ši reikšmė susiformavo ėmus nebeiškirti šių semantinių niuansų.

Tačiau pagrindinės skalsos reikšmės yra dvi: 1) „užtekimas ilgam, neišsenkamumas, ekonomiškumas“; 2) „didelis kiekis, gausumas, apstumas“ (LKŽ 12, p. 708). Abi šios reikšmės suponuoja gėrybių gausą, tačiau atspindi skirtingą požiūrį į gėrybes. Pirmuoju atveju kalbama apie mitinį savaiminio pasipildymo procesą, neleidžiantį gėrybėms išsekti (tai argumentuosime plačiau), o antruoju atveju gausa suprantama tik kaip kiekis, perteklius. Apstumas, gausa, pertekimas savaime dar neteikia jokių garantijų, kad gėrybės nebus prarastos ar iššvaistytos. Kaip rodo pasakos ir tikrovė, turtą labai lengva prarasti, ypač jei neturi *dalios*. Kur kas didesnė vertybė yra skalsa kita reikšme – ne kaip didelis kiekis, o kaip neišsenkamumas. Ši reikšmė susijusi ne su kiekybiniu perviršiu, bet su išlaikymu, saugojimu, tausojimu. Būtent pastaroji orientacija yra ypač „mitologiška“: kas saugotina ir kas palaiko skalsą, suprantama kaip dieviška jėga arba mitinė būtybė. Tai namų šven-

Dvišakių augalų ornamentai ant dainininkės Domicelės Šlapelienės kraitinės skrynios. Rakučių k., Kupiškio raj. B. Buračo nuotr., 1934. LTRFt 161.

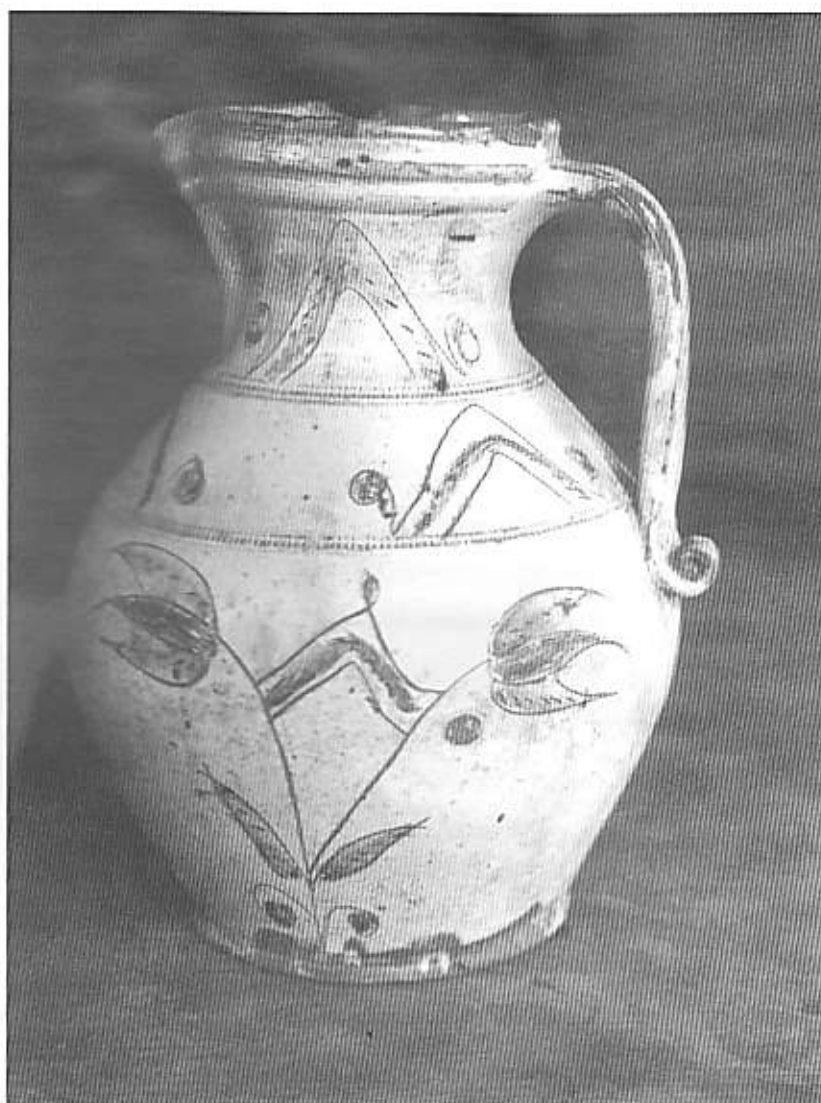
išsenkančių gėrybių, plg.: „Nešiok skalsą (dvilypį riešutą) piniginei – visada turėsi pinigų“. Kiti tai apibūdina kaip laimės sąlygą, plg.: „Kas nori turėti laimę, tas turi visuomet su savim nešiotis dvilypį riešutą, tada jis turės laimę“ (LTR 1555/134-359). Koks šios laimės turinys, nepasakyta – tai gali būti ir turto, ir sėkmės, ir vedybinės laimės aspektas, plg.: „Jeigu randa keimerį riešutą, ar dobilą, ar kitą kokį augalą (bet tokių keimerių reikia rasti dvyliką), tad [reiškia] vyrą: mergelė ištekęs, apsives“ (LTR 1357/19). Tačiau keimerys siejamas ne tik su santuoka – skaičius du yra visokeriopos gausos, namų turto simbolis, plg.: „Visi trobesiai pradedami statyti šeštadienį ir porinėje mėnesio dienoje. Šeštadienis laikomas laimingiausią savaitės dieną, o porinėje savaitės dienoje statoma todėl, kad, jei tvartai, tai jie bus pilni gyvulių, jei klėtis – pilna grūdų, jei klojimas – niekados nebus stokojama pašaro ir pelės nekultų javų neės, o jei gyvenamasis namas – tai jis bus laimingas,

tenybė, kuri tačiau gali būti išnešta iš namų ar pagrobta. Su tuo susiję daugybė draudimų, perspėjimų ir „tikrų“ atsitikimų, kaip iš namų išnešama skals, plg.: „Jei kokį gyvulį papjovus, ateina kas nors, tai reikia nei į gryčią neisileisti, kad skalsos neišneštų“ (BKT 652). Panašiai kalbama ir apie *laimės* bei *turto* „išnešimą“. Kaip rašo M. Valančius, „nekurie ūkininkai, pradėdami arti, sėti, šieną, javus pjauti, mėšlus vežti, pirmą kartą į ganyklas galvijus išgindami, siunčia vaiką pas susiedą kokį nors daiktą pažyčiuoti, idant su tuo daiktu ir laimė susiedo prie jų pereitų“.³⁴ Plg.: „Ieinant į naują namą, tą dieną niekam nieko neskolina ir pyksta, jei ateina skolinti kaimynas, nes jei išsineštų ką nors iš namų ar iš kiemo, tai, reiškia, išneša turtą“.³⁵ Tačiau kartais vietoje abstrakcijų pasirodo ir pati Laima, kuri, beje, irgi gali būti prarasta, plg.: „Kad svešs cilvēks iet caur sētu, jāmet tam pakal akmens, tad Laimīte paliks mājā“ („Jei svetimas žmogus eina per kiemą, reikia jam pavymui mesti akmenį, tuomet Laimelė liks namuose“, LTT 16329).

Prarastos laimės, arba skalsos, ženklas yra nykimas, tuštėjimas ar dilimas, plg.: „Jei pavasarį, pirmąkart išeinant laukan arti, at-eina kaimynas ko nors skolinti, reikia neduoti, nes tuomet noragai greit dyla“ (LTR 716/167). Panaši laimės neturėjimo išraiška yra dylantis akmuo, paskirtas bedaliui. Dabar akivaizdu, kad akmens dilimas yra mitinės skalsos nebuvimo įrodymas.

2.1. Duonos skals

Skals kaip „ūkinis“ laimės principas realizuojama įvairiose srityse. Pavyzdžiui, yra šilumos skals: „Inėję pirtin sako: skalsą šilimai!“ Yra drabužių dėvėjimo skals (drabužiai negreit sunešiojami), kurią, beje, galima prarasti drauge su *dalia*: „Jeigu mergaitė pirmą kartą neš krikštan mergaitę, o jaunikaitis berniuką, tai tada tų asmenų drabužiai labai plyštą. Kiti sako: „Visą dalią atiduoda tam vaikui“ (BIVV 491). Tačiau daugiausia duomenų yra apie maisto, o ypač duonos skalsą. Duonos raikymą reglamentuoja daugybė draudimų ir prisakymų, orientuotų į skalsos išsaugojimą, plg.: „Jei duona pas mus kepa nuo pusdienio, tai bakanų tą dieną pradėti (prariekti) negalima – skals išeina“ (LTR 2235/130); „Vakare prariekus duonos bakaną, kumpelis reikia mesti į multuvės duris – duona bus skalsesnė“ (LTR 716/125).³⁶ Latvių tikėjimuose kalbama apie *laimės* išsaugojimą: „Negerai kitam duoti duonos, kol pats dar neši jos ragavęs, nes tuomet duonos laimė pereina kitam“ (LTT

Dvigubas ornamentas ant ąsočio, naudoto vestuvių apeigų metu. Svidenių k., Kupiškio raj. B. Buračo nuotr., 1934, LTRF1 157.

18728). Laidotuvių kontekste duona siejama su *dalia*: „Lavoną nešant iš gryčios, padėti duonos bakaną ant stalo – dalios neišneš“ (BIML 742a).³⁷ Duona daugeliu aspektų susijusi su laime, pavyzdžiui, duonos kokybė atspindi šeimos laimingumą: „Kai pas šeimininkę darosi dar geresnė duonos rūgštis, tai sakoma, kad namuose bus koks džiaugsmas ar pasisekimas, malonumai“ (LTR 1277/112), „Jei pyragas susmenga, tai šeimoje nelaimė“ (LTR 780/109). Manoma, kad „kas valgo visumet kepalo viršutinės pusės riekę, to visur ir visumet bus viršus ir gyvenimo laimė“ (LTR 455b/180–5). Žinant subtilius duonos kepimo niuansus, galima padidinti namų laimę, pavyzdžiui, reikia iškepus duoną „inbesti peilį slinkstin, apvožti duonkepį ant peilio, užpilti vandens – namai bus dalingi“ (LMD I 212/109). Laimę – jau dievybės pavidalu – aptinkame ir pačiame duonos kepale, pavyzdžiui, latvių tikėjimuose sakoma: „Duonos negalima badyti pirštais, nes taip išbadysi Laimę akis“ (LTT 18535). Grei-

čiausiai dėl panašių priežasčių draudžiama prarikti kepalą ne nuo kampelio, o nuo vidurio – „nupjausi namų palaimą“ (LTT 18553). Taip pat negalima pjauti peiliu karštos duonos, nes „niekuomet neturėsi šiltos savos riekės valgyti“ (LTR 218/1153). Karštos duonos galima tik rankomis nugybtį arba šaukštu iškabinti – „taip daro, kad būtų duonos skalsa“ (LTR 1693/312).

Mitinis duonos kepimo kontekstas leidžia pamažu pereiti nuo abstrakčiosios laimės sampratos prie deivės Laimos. Latvių dainose matome, kad Laimai, užtikrinančiai duonos skalsą, aukojamas pirmasis naujojo derliaus duonos kepalėlis (kaip sakoma ir M. Pretorijaus tekste, *Skalsai* skiriami iš pirmųjų iškultų grūdų iškepti duonos kepalėliai):

Jaunu rudzu maizi cepu,	Naujų rugių duoną kepdama,
Cepu Laimės kukuliti,	Kepu Laimės kepalėlį,
Lai Laimiņa gausi deva	Kad Laimelė skalsą duotų
Jaunai rudzu maizītei.	Naujai rugių duonelei.

LTdz 2721.

Pirmojo duonos kepalėlio, paženklinto kryžiumi, apėiginę paskirtį ir jo sąsajas su ugninėmis dievybėmis (Perkūnu, Gabija) yra tekę aptarti analizuojant ugnies raišką duonos gaminimo procese.³⁸ Ištyrus Laimos vaidmenį duonos skalsos srityje, matyti, kad čia susiduria mažiausiai dvi mitinės koncepcijos: (1) transformuojančios ugninės dievybės (Gabija, Perkūnas) kontroliuoja duonos kaip rauginto ir kepto produkto paruošimą; (2) gausą teikianti dievybė (Laima) rūpinasi, kad iš grūdų gaminant keptą produktą, duonos kepale būtų išsaugota grūdų skalsa. Šias dvi skirtingas koncepcijas nėra lengva atskirti sinkretinėje apeiginėje simbolikoje, pavyzdžiui, kryžiaus ženklas ant pirmojo kepalio yra Perkūno referencija,³⁹ tačiau šis kryžius taip pat reiškia ir skalsą (LTT 18312) bei laimę („Ant pirmo kepalio daro kryžių, kad duona būtų laiminga“, LTR 1316/162). Skalsą teikiantys skalsagrūdžiai, atsirandantys rugiuose kaip *ugniinių* efektų rezultatas, vadinami skalsėmis, laimomis.⁴⁰ Tačiau kartais Gabijos ir Laimos sakralumo ribos yra gana aiškios, pavyzdžiui, Laimai skirtas duonos kepalėlis sietinas ne tiek su pirmuoju didžiuoju kepalu, paženklintu kryžiumi (jis pasižymi ugninėmis reikšmėmis ir, anot J. Lasickio, skiriamas Gabijai),⁴¹ kiek su paskutiniu mažu kepalėliu – pagrاندžiu. Šiam teiginiui iliustruoti pasitelksime zoomorfinį kodą.

2.1.1. Šuns laimė

Pagrandis, mažas kepalukas iš tešlos pagrاندų, pašaukiamas į krosnį paskutinis, o valgomas – arba aukojamas – pirmasis. 1832 m. Latvijoje užrašyta, kad, iškepus duoną, niekas nedrįsdavęs ragauti, kol šeimininkė, paėmusi kepalėlį ir jį perlaužusi rankomis, tris kartus nenukabindavusi po gabalėlį ir neužmesdavusi ant krosnies. Tik po to duoną galima ragauti (LTT 18530). Taip paprastai buvo daroma su pagrاندuku.⁴² Pagrandukas ir

Lietuvoje valgomas pirmas: kaip rašo Albinas Kriauza, „valgyti pradeda nuo pagrاندžio“.⁴³ Bet yra ir aukojimo versija: iškepus šviežią duoną, pagrاندukas atiduodamas šuniui – kai kepa pirmą duoną, nuo duonkepės pagrاندukas nuskuta ir iškepa šuniui mažytį kepaluką (LTR 2669/366). Anot Antano Mažiulio, kiekvieną duoną kepančiam, turi būti pakepta atskira bandelė šuniui, kuri jam paduodama vos tik praausuši.⁴⁴ Kartais atiduodama net ne bandelė, o patys pagrandai (LTR 1284/87; 2438/24; 5031/234). Taip daroma dėl skalsos ir derliaus: „Jei nebūtų pakepta tokios bandelės, esą duona būtų neskalsi“;⁴⁵

Dvigubos tulpės ornamentai ant pirštinių. Alsėdžiai, Plungės raj. V. Vaitkevičiaus nuotr., 1995.

„Išgrandžius iš dūnmaišio tešlą, šuniui [reik] atidūti, tai rugiai užderės“ (LTR 1284/87).

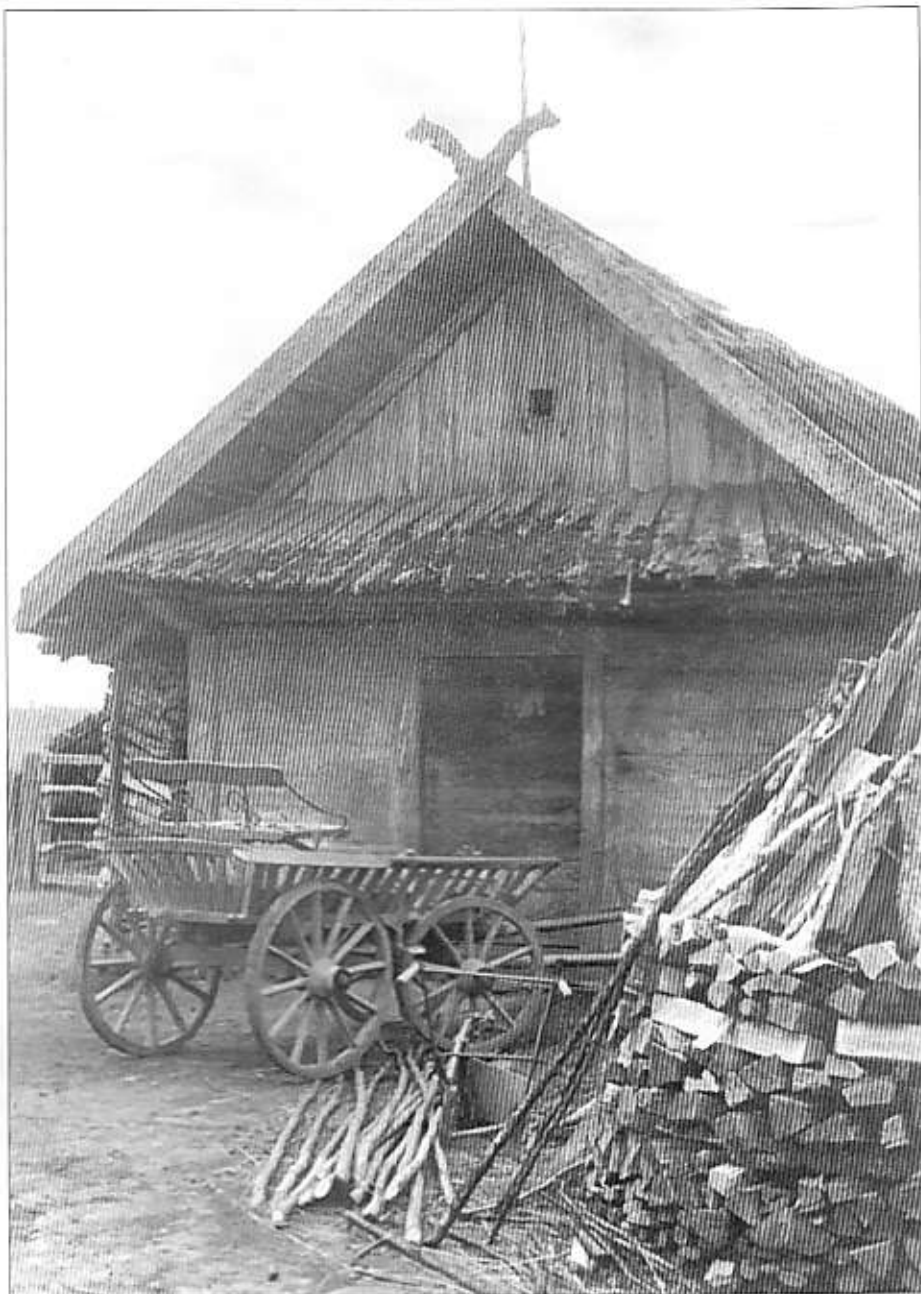
Kaip šuo yra susijęs su skalsa ir derliumi? Aiškinant etiologiškai, šiandien „šunies dalia žmogus minta“ (LKŽ 15 p. 375). Kadaise rugių varpos buvę iki pat žemės, bet Dievas, supykęs ant žmogaus, norėjo visą varpą nubraukti. Šuo prašęs, kad nors jo daliai paliktų, tad dabar rugių varpa tik tokio ilgio, kiek šuo gali apžioti. „Nuo to laiko žmonės ir gyvena iš šuns dalies. Gera šeimininkė, duoną kepdama, ir šuniui pakepa bandelę“ (VIKAZ p. 170). Žvelgiant į šuns ir žmogaus dalias iš etiologinės perspektyvos, sunku ką nors paaiškinti, todėl pasitelksime pasakas.

Pasakoje AT 739 bedalis žmogus randa (išgelbsti, nusiperka) dalingą šuniuką („laimėmis apkibusį šuniuką“ – LTR 413/28) ir pradeda laimingai gyventi iš šuns dalies (LTR 115/77, 960/298, 2145/21; 552/710; 1038/233). Šio šioje pasakoje tampa šeimos laime: kadangi nei vyras, nei

žmona, nei vaikai neturi dalios, jie visi gyvena iš šuns dalios. Manoma, kad šuo apskritai yra labai dalingas gyvūnas: kaip sako latviai, „šuo turi devynias laimes“ (LTT 29028), „Jei šuo perbėga per kelią, tai devynios laimės, jei katė – devynios nelaimės“ (LTT 29027). Į šunį draudžiama šauti: „Katės, šunies ir šarkos nereikia šauti – savo laimę nušausi, neteksi pasisekimo“ (LTR 455b/180-2). Iš naminių gyvūnų šuo ypač susijęs su namų laime: jei šuo išeina iš namų, tai nutiks kas nors blogo, bet jeigu svetimas šuo ateina į namus, tai bus labai gerai (LTT 29016). Nuo šuns priklauso ir ūkinė laimė, plg. priežodį: „Šunies, katės nemylėsi – arklio, karvės neturėsi“ (LKŽ 15, 384). Šuo yra tarsi zoomorfinis namų laimės įsikūnijimas, jam duodama tai, kas turėtų priklausyti dievams – pirmasis valgomas duonos kepalėlis (pagrandukas) arba pirmieji kashniai.⁴⁶ Daugelyje M. Pretorijaus aprašytų apeigų aukojamo maisto likučiai atiduodami šuniui, kuriuos jis suėda šeimininko akivaizdoje.⁴⁷ Galima manyti, kad šuniui kaip Laimos patikėtiniui atiduodamas aukojamas maistas. Panašią struktūrą – šunį pakeičiant gyvuliais – matome šiame E. Glemžaitės aprašyme: „Seniau šeimininkė, duoną ar ragaišį kepda, visuomet pakepdavo raganom „bundalį“, tada raganos tuos namus saugodavo nuo viso pikto. Ją kepdavo dar 1890 metais. Kai raganos bandelės nepasiimdavo, tada šeimininkė ją supenėdavo savo gyvuliams – sulaužydavo į gabalėlius ir duodavo kiekvienam“.⁴⁸ Dėl nepakankamo ištirimo anksti būtų tvirtinti, kad raganomis čia pavadintos Laimos ar Laimė (tokia versija galima), tačiau viena aišku – aukojamo maisto dalinimas gyvuliams ar atidavimas šuniui yra susijęs su jų „laimės dalimi“.

3. Laima viduje

Namų laimė, pasireiškianti pilnatvės ir skalsos aspektais, turi erdvinę perspektyvą: tai mitinis turinys, turintis polinkį plėstis, užpildyti erdvę, nors jo centras, mitinio gausėjimo principas slypi namų erdvės gelmėje. Šios, siauro-

Skalsą saugo du svirno žirgeliai. Dimšų k., Šiaulių raj. B. Buračo nuotr., 1933. LTR 455a p. 45.

sios, laimės ribos sutampa su gyvenamojo namo (arba ūkinio pastato) sienomis. Apie tai ypač daug duomenų suteikia latvių tikėjimai. Laimė laikosi pastato viduje, iš kur, jeigu yra nesaugoma, gali išeiti į išorę per namo angas – langus ir duris: „Ant lango nieko negalima laikyti – nei pinigų, nei jokio valgio, nes tuomet visa palaima išeina pro langą“ (LTT 17761); „Per slenkstį negalima duoti rankos sveikinantis – išvarysi laimę iš namų“ (LTT 28107); „Reik [svečią] palydėti nors per slenkstį, ka dienos neišneštų“ (LKŽ 12, p. 1211). Pagrindinė Laimos buveinė yra vidaus ir išorės sandūroje: ties langais ir ties durimis (po slenkščiu), – būtent todėl per langą negalima pilti vandens – „pri-

liesi Laimai į akis" (LTT 17768), negalima šluoti per slenkstį – „užšluosi Laimai akis" (LTT 28041). Ypač didelė reikšmė teikiama slenkščiu. „Seniau slenkstį laikė žmonės šventu dalyku. Negalima ant jo atsistoti, reikia jį būtinai apžergti, negalima valyti kojas į slenkstį, negalima trankyti duris į slenkstį".⁴⁹ Ant slenkščio negalima nieko kirsti, latviai sako: „nukirsi Laimai galvą" (LTT 28066). Lietuviai tokiu atveju sako: „Laimai kojas nukirsi".⁵⁰ Per slenkstį nieko negalima kitam duoti, nes „duodantysis užsmaugia savo Laimę, kuri guli po slenkščiu" (LTT 28092). Negalima netgi sėdėti ant slenkščio, „ba šunys pjaus" (LKŽ 12 p. 1211): „Ant slenkščio negalima malkų kirsti, nes gali į trobą įlėkti pasiutęs šuo" (ELMKF 2826), – čia kaip Laimos zoomorfinis pakaitalas atsiranda šuo. Slenkstis yra namo erdvės riba, sakoma: „Kol slenkščio neperžengei, tol ne svečias" (LKŽ 12 p. 1212).

Slenkstis (bei paslenkstė) kaip Laimos buveinė ženklina sakralines namų laimės ribas. Tačiau yra ir kita slenkščio funkcija – jis žymi erdvių sankirtą, turi įėjimo ir išėjimo reikšmes. Todėl slenkstis ir paslenkstė kartais reiškia Laimos kelią į namus: „Paslenkstę visuomet reikia laikyti švarią, nes čia yra Laimės motinos kelias" (LTT 28035); „Šeiminkams reikia švariai laikyti slenkstį, tuomet Laimė įeina į vidų", LTT 28036).⁵¹ Pro duris einanti Laima vaizduojama ir latvių dainose:

Lēni, lēni Laima braucja
Gar munomi durovom;
Es pakloju vylnaneiti,
Laineņ' pībjār sudabreņ.
Tdz 54823.

Tykiai tykiai Laima ėjo
Pro mano duris;
Aš paklojau vilnos skarą,
Laimelē pribarstē sidabrēlio.

Ką gi Laima veikia namuose? Viena jos dieviškų išraiškų – šokis. Latvių tikėjimuose sakoma: „Vakare reikia iššluoti pirkį, tuomet naktį joje Laimelė šoka" (LTT 10557). Lietuvių tikėjimuose Laimą pakeitė Marija, plg.: „Kai eini gulti, tai reikia iššluoti. (...) Mama sakydavo ir mum užduodavo iššluot grindis. Sakydavo: „Marija naktį ateina".⁵² Rūpestingai iššluoti grindis yra svarbu, kad Laima šokdama ar vaikščiodama nesusibadytų kojų (LTT 10559–

10561): „Naktį gali ateiti Švč. Mergelė Marija pasižiūrėti, kaip šeima gyvena, ir nešluotoje pirkioje gali koją įsidurti".⁵³ Latvių dainose sakoma, kad, palikus nešluotą maltuvę arba kiemą, Laima suklups ir pargrius – tai, be abejo, turėtų reikšti „sugriuvusią" laimę.⁵⁴ Netgi sąslavos, sušluotos nuo Laimos mitinės scenos, įgyja sakralumo aureolę – jos pačios reiškia laimę: „Kas trobą iššlavė, tas turi ir šiukšles išnešti, nes jeigu kitas išneš, tai išneš kartu ir iššlavusio aslą laimę" (LTR 1555/134-292); „Trobos nešluoja ir išsikraustydami iš namų, kad nepakenktų tiems, kurie ateis čia gyventi" (LTR 1555/134-293); „šiukšlės atneš laimę naujai atsikėlusiam gyventojui".⁵⁵ Su aslos sakralumu bei Laimos šokių galbūt susijęs ir įkurtuvių paprotys būtinai pa-

Namo skliautą puošia du šunys. Pamalcišio k., Anykščių raj.

šokti ant naujų grindų: „Jeigu, sako, įkurtuvių nepakelsi, neduosi pirmą kartą jaunimui pasišokti, tai tuomet troba neilgai talaikys" (LTR 1165/71).⁵⁶

Grindys – apatinė namo plokštuma turi projekciją ir viršuje – *lubas*. Čia irgi aptinkame Laimos pėdsakų, pavyzdžiui, čia Laima (arba ją latvių dainose pakeitusi Mara) vaikščioja – ir vėlgi šoka! – per krikštynas:

Laima kăpa jūntas virsū
Kūma dziesmu klausities:
Ko tie ėda, ko tie dzēra,
Vai ar' Laimu pieminēj'.

Laima lipo ant užlų
Kūmų dainų paklausyti:
Kā jie valgē, kā jie gērē,
O ar Laimā paminējo?

L.Tdz 23551.

Marija⁵⁷ dancija
Pa jumtiniem viena.
Iesim, sievīnas, vesim iekšā.
Kā mēs Mariju mielosim?
Dosim viņai miežamaizi,
Saldu miežu alutiņu.

LTdz 2355(2).

Marelē šoko
Ant lubu viena.
Eikim, moterys, veskim vidun,
Kuom mes Mareļē pamylēsīm?
Duosim jai miežu duonos,
Saldaus miežu alučio.

Viršutinė namo erdvė turi mitinę motyvaciją ne tik dainose, bet ir papročiuose. Pavyzdžiui, ant aukšto metamas duonos prariėjimas – pirmasis prariėto duonos kepalas kampelis (apie duonos ragavimą ir aukojimą jau kalbėjome skalsos ir laimės aspektu): „Jei vakare prariėki duonos bakana, tai kampelis reikia mesti ant viršugryčio, kad niekas iš tų namų nemirtų“ (BILŽPT 228). Duoną riekti saulei nusileidus paprastai griežtai draudžiama, manant, kad skals (laimė) iš namų išeis, arba su gyvuliais nebesiseks: „jautis padvės“ (LTR 426/348), „jei kumelė kumelinga, kumeliukas neis rankon“ (LTR 716/168). Tad po saulėlydžio prariėtos duonos kampelio metimas ant aukšto privalo turėti rimtą mitinį pagrindą, eliminuojantį grėsmę. Ant aukšto (namo arba ūkinių pastatų) užkeliama taip pat kūdikio „vieta“ (placenta): „Kad vaikas būtų geras gospadorius, „vietą“ išneša klotiman ir pakiša aukštai pastogėn ant kraklų, pačion viršūnėn. Tada vaikui seksis gospadoriauti ir bus visko pilnas“ (BIVV 364). Namo pastogė suprantama kaip žmonių neapgyvendinta mitinė erdvė, kuri kartais išnaudojama atliekant Kūčių burtus, stengiantis sužinoti ateitį ir pan. Sakmės čia lokalizuoja įvairias mitines būtybes – Giltinę, velnią, aitvarą ir kt. Tačiau mus šiuo atveju domina Laimos veikla – vaikščiojimas ir šokis dviejose paralelinėse plokštumose: viršuje ir apačioje. Turint galvoje, kad Laimos erdvės ribos taip pat yra namo sienos su angomis, susidaro uždara erdvė, iš visų pusių sauganti namų laimę – skalsą, pilnatvę ir turtą.

Namo sienos, kaip ir grindys bei lubos, yra sakraliai įprasminamos. Sienos ir lubos per įkurtuves laistomos alumi arba degtine.⁵⁸ Statybos papročiuose ypač daug dėmesio buvo skiriama pirmajam rąstų vainikui – jį sunėrus į pirmąją sąsparą dedama pinigų, grūdų, šventintų žolynų ir kt.,⁵⁹ geriamą pamatinę,⁶⁰ „laistomas“ pirmasis trobesio vainikas.⁶¹ Namo sienos, o ypač jų sujungimai, sąsparos, formuojančios namų kertes, gali būti siejamos

ne vien su dievybe (Žemėpatis, Sėnoja, deiviai Pagirniai ir kt.), jos svarbios ir kaip namų laimę ribojanti uždara erdvė. Šis aspektas išryškėja tikėjimuose: „Kaip tvartų statai, tai reikia atkirsc apatinia senaja skieda ir nusviesc. Paskui padabat, kakias šerscies rasi gyvulį [t.y. vabalėlį ar kirminėlį – D. V.] pa skiedu: kad raudonas, tai reikia raudonas šerscies laikyt gyvuliai, kad juodas, tai juodos, ir t.t. Ė kap nieka, tai nereikia tan daikti suvis statyt, ba nesves“ (LTR 840/150-44). Pamatinio rąsto skiedra šiuo atveju leidžia išsiaiškinti, kokios rūšies laimė bus statomo pastato viduje, sienų apribotoje uždaroje erdvėje.

4. Laimos valdos

Kalbėdami apie namų laimės turinį, iki šiol domėjomės tik vidine namo erdve. Tačiau Laima aptinkama ir platesnėje teritorijoje, apimančioje sodybos ir dirbamos žemės valdą. Plati erdvinė perspektyva gerai matyti latvių dainose, kuriose Laima labai dažnai vaizduojama vaikščiojanti rugių lauke. Laimos veikla pateikiama kaip dieviška globa, atliekant gaubimo, apdengimo iš viršaus judesius:

Laimē brida rudzu lauku,
Zīda svārkus pacēlusi;
Kad nolaida zīda svārkus,
Aplāj visu rudzu lauku.

LTdz 2066.

Tav, Dievīni, labs zirdziņš,
Apjāj manu rudzu lauku;
Tev, Laimīna, plata sagša,
Apsedz ziedus lasīdama.

LTdz 2077.

Laimē brido per rugių laukā,
Šilko sukniās pakēlusi;
Kad nuleido šilko sukniās,
Aplkojo visā rugių laukā.

Tavo, Dieveli, geras žirgelis,
Apjok mano rugių lauką;
Tavo, Laimėle, plati skara,
Aptenk žiedus rinkdama.

Akmuo su dubeniu prie įėjimo į seną namą. Bartašiūnų k., Utenos raj.
V. Vaitkevičiaus nuotr., 1999, LIIR ng. nr. 71916.

Laimos skara, sijonas ar prijuostė (LTdz 2066 Z var. 3), apdengiantys visą lauką, latvių dainose koreliuoja su *Dievo* mitinėmis raiškomis: Dievo kepure ir Dievo apsiaustu. Pavyzdžiui, Laima vaizduojama brendanti per avių lauką su avių skarų siauste, o Dievas – per rugių lauką su rugių varpų kepure.⁶² Dievo (kartais *Dievo sūnaus, Janio*) kepurė yra oro erdvės, dangaus metafora:

Vai, Jāniti, Dieva dēls,	Vai, Janyti, Dievo sūnau,
Tavu platu cepurīti!	Tavo didelē kepurēlē!
Visa plata pasaulīte	Visas platūs pasaulis
Apakš tavas cepurītes.	Po tavaja kepurēle.

Ld 23510

Taip pat ir Laimos skraistė, dengiančią rugių lauką, galime laikyti erdvinė metafora, ore tyrančios palaimos (rugių laimės ir skalsos) vizualine forma.

Greta vertikalaus Laimos erdvės matmens – rugių lauko dengimo iš viršaus ne mažiau gerai žinoma kita erdvinė perspektyva – supimas aplinkui, apjuosimas, apėjimas aplink rugių lauką. Būdingas latvių Joninių (Janių) dainų motyvas – vyriška dievybė, Dievas arba Janis, apjoja rugių lauką raitas ant žirgo, o moteriška dievybė, Janių motina arba Mara (kuri, kaip jau minėjome, yra Laimos transformacija), juosia aplinkui rugių lauką aukso juosta:

Kas apjoza zeltu jostu	Kas apjuosė aukso juosta,
Apkārta manu rudzu lauku?	Aplink mano rugių lauką?
Milā Māra ⁶³ apjozusi,	Mielā Mara apjuosė,
Jāna nakti staigājot.	Janių naktį vaikščiodama.

Ltdz, 3, 7406

Analogiška Laimos veikla žinoma iš namų erdvės konteksto: čia ji vaizduojama juosianti aukso juosta aplinkui

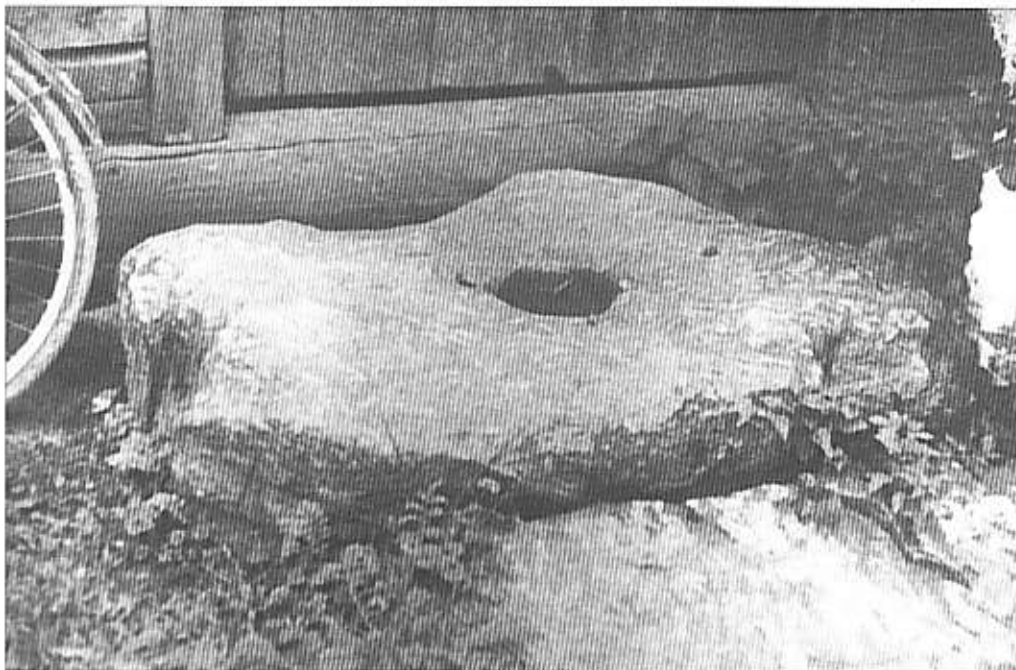
visą namą (LTDz 23522 var.1). Tas pats standartinis veiksmas aptinkamas žmogaus asmeninės laimės lygmenyje, pavyzdžiui, Laima apjuosia juosta gimdančias moteris:

Laima vilka žaliu jostu	Laima tempė žalią juosta
Devyniem kamojiem;	Su devyniais kamuoliais;
To apjoza sieviņām,	Ja apjuosė moteris,
Laimas pirti peroties.	Laimos pirtyje besiperiančias.

LTDz 23035

Žvelgiant iš erdvinės perspektyvos, juosimas juosta irėjimas aplinkui koreliuoja su ankstesne Laimos charakteristika: kaip matėme anksčiau, siaurosios Laimos erdvės ribos sutapo su namo sienų kontūru; Laimos vaikščiojimas pirkioje arba Laimos šokis irgi gali būti suprantamas kaip judėjimas ratu. Todėl Laimą galėtume įsivaizduoti kaip vaikščiojančią aplinkui arba šokančią deivę: tokiu būdu skleidžiamas laimės turinys ir ženklindamas jo ribos. Laima gerai žino teritorines ribas, dėl to nekyla abejonių – pavyzdžiui, vienoje lietuvių pasakoje apie Laimą ir Giltinę Laima uždega bedalio namus, žengdama „per rubežių“ lauką (BsLPI 4 p. 227). Lietuvių pasakoje „Laimė“ (AT 735) Laimą matome dirbančią turtingojo (laimingojo) brolio laukuose. Paprastai ji vaizduojama renkanti į krūvą rugių varpas – taip simbolizuojamas turtų kaupimas ir skalša.⁶⁴ Turtingojo Laimos veikla griežtai apsiriboja jos savi-ninko lauku. Su Laimos mitinėmis funkcijomis bent iš dalies galėtume sieti ir ežių, žyminčių žemės ribas, mitinę reikšmę. Ežios iki XX a. pradžios vis dar turėjo sakralinę vertę, pavyzdžiui, čia buvo užkasami šventinto (kadaise – aukojamo) maisto likučiai – Velykų kumpio kaulai, margučių lukštai ir pan. (BILKS p. 148–149). Į tai atkreipė dė-

mesį A. J. Greimas, rašydamas apie Ežiagulį, hipotetinę vėlių dievybės išraišką.⁶⁵ Pagal etiologinių sakmių tradiciją, ežioje (sumetime) gulį apertas Dievas, slėpėsis nuo jį persekiojančių žydų (BILLS p. 70). Germanų, romėnų bei kitų indoeuropiečių religijose žemės ribos taip pat turėjo sakralinę ir maginę reikšmę, jas žymintys riboženkliai – medžiai, akmenys buvo laikomi neliečiamais, tikėta, kad juos išjudinusieji baudžiami ligomis ir nelaimėmis.⁶⁶ Riboženklių neliečiamumo būta ir lietuviškoje tradicijoje, pavyzdžiui, S. Daukantas rašė: „Žinoma yra, jog dide-

Akmuo su dubeniu prie klėties. Binėnų k., Pašvitinio sen., Pakruojo raj.
J. Treškevičiaus nuotr., 1979. LIIR F1-117, p. 30.

li ir seni medžiai senovėj buvo ženklais rubežių grumstuose, kuriuos saugojo kaip šventus, nesgi už pakušinimą rubežių ženklų buvo visų smarkiausia koronė, beje, smerčio".⁶⁷ Dėl žemės nuosavybės ribų juridinių ir sakralinių motyvų neįkyla didesnių abejonių, tačiau iki šiol nėra tyrinėtas konkretus mitinis turinys, nežinoma, kokia dievybė (ar dievybės) buvo susijusi su žemės valdos ženklinimu ir apsauga. „Kandidatai“ – lietuvių Dimstipatis, Žemėpatis, Ežiagulis, Apidėmė, latvių *Mājas kungs*. Laimos galimybės laimėti šią bylą kol kas yra lygiavertės.

4.1. Laimos buveinė

Kur kas daugiau duomenų turime apie Laimos buveinės sodyboje. Pasakoje „Laimė“ turtingojo brolio Laima pasako vargšui, kur jis gali surasti savąją Laimę. Ji paprastai yra vienoje iš šių vietų:

1) medyje: po ąžuolu (LTR 4314/357), po egle (LTR 10b/235), berže (LTR 788/102, LTR 260/42), trišakiame medyje (BsLP I 4 p. 116);

2) prie vandens: paupy (LTR 426/39, LTR 4879/11, LTR 2064/3), paežerė (LTR 1277/375), pabaly (LTR 2297/32), mariose (LTR 2812/128), vandenyje (LTR 4059/352);

3) prie akmenų: po akmeniu (LTR 422/85, LTR 4562/9), pagal akmenį (LTR 2064/3), už akmenų (LTR 3107/100), ant akmenų (DSPŽ 2 p. 263).

Visos šios Laimos buveinės yra mitiškai motyvuotos ir atitinka baltiškujų kultū elementus: šventieji medžiai, vandenys, akmenys – gerai žinoma religinė realija. Tačiau tik akmuo aiškiai lokalizuoja Laimos buveinę namų arba laukų erdvėje: sode (DSPŽ 2 p. 263), darže („sodyboje ant daržo palei kriaušę“ LTt 3 p. 191), „lauke už akmenio“ (LTR 3107/100).⁶⁸ Laima vaizduojama kaip merga (kartais vyras, vaikas), mieganti po akmeniu, už akmenų ar ant akmenų. Kitoje pasakoje, AT 737B, Laima yra išikūnijusi pačiu akmeniu: ji paskyrus bedaliui, ima mažėti, mažėti, kol visiškai sudyta. Dylančiojo akmenų lokalizacija pasakoje įvairuoja, tačiau A. J. Greimas atkreipia dėmesį į tai, kad „tas didelis akmuo randasi sodyboje: kieme, kluone ar priesienyje, taigi ūkininko šeimos užimamoje erdvėje“.⁶⁹ Mums ypač svarbūs du pasakos variantai, kuriuose bedaliui pažadamas slenkščio akmuo,⁷⁰ t. y. esantis tarpinėje erdvėje tarp lauko ir vidaus, kurią, kaip matėme anksčiau, ypač mėgsta Laima. Akmuo prie įėjimo į namus ar į ūkinius pastatus (svirną, tvartą) yra etnografinė realija, toks akmuo, kaip ir apatinis vainikas, vadinamas *slenkstiniu* akmeniu (LKŽ 12 p. 1213). Kartais paslenkstėje buvo dedamas ne paprastas plokščias akmuo, bet akmuo su dubeniu.⁷¹ Tokio tipo akmenys su smailiadugniais dubenimis yra kilnojamas valstiečių inventorių, kadaise šie akmenys turėję sakralinę paskirtį, kuri ilgainiui išblėsusi. Archeologas V. Urbanavičius tokius akmenis sieja su žalčių kultu.⁷² Nesigilindami į painią ir iki šiol neišaiškintą akmenų su smailiadugniais dubenimis bylą, tuo tarpu tik pa-

žymėkime, kad prie slenkščio kartais atsiduria šventieji akmenys. Kitą panašaus patikimumo sugestiją randame Vilniaus jėzuitų 1606 metų vizitacijų ataskaitoje: čia pranešama apie akmenis virš duobių. Eugenijos Ulčinaitės vertimo interpretacija, jų vieta buvusi virš slenkščio duobės: „Tikėdamiesi laimingo derliaus, daugelis laikosi vieno prietaro: virš [slenkščio – E. U.] duobės užrita akmenį, kuriam neša [kaip auką – E. U.] dalį to, ką valgė ar gėrė“.⁷³ Nors apie duobę po slenkščiu kol kas nepavyko rasti etnografinių duomenų, vieną kitą užuominą apie ertmės buvimą po slenkščiu arba duobės kasimą matome frazeologijoje ir tautosakoje, pavyzdžiui, sakoma „iš po slenkščio iškast“, t. y. gauti bet kokiomis priemonėmis (LKŽ 12 p. 1213).⁷⁴ Mįslėse po slenkščiu tūno šunelis (sic!) arba gaidys: „Lojęs lojęs šunelis šmukšt po slenkščiu. Liežuvis“ (LTt 5 6374); „Daili daili kamarėlė, pilna kultuvėlių, po slenkščiu raudonas šunelis loja. Burna, dantys, liežuvis“ (LKŽ 12 p. 1213); „Raudonas gaidys gieda po slenkščiu“ (LTt 5 6368). Ertmę po slenkščiu paliudija ir laidotuvių kontekstas. Ypač patalpi atvejais (kai miršta burtininkas, „černoknyžnikas“ ir pan.) karstas negali būti nešamas per slenkstį: „Kas už gimsta su dantimis, tas vadinasi čirtakryžninku. Toks žmogus numiręs pareina namo, sėda su kitais kortų grajyti. Tokie žmogaus lavoną reikia, iškasus duobę po zomatais (pamatais), taip per zomatų apačią išnešti į kapus“ (BIML 721). Tikėjimų kontekstas leidžia manyti, kad ši duobė kasama po slenkščiu. Žinomas paprotys traukti per slenkstį karstą. Anot A. Mažiulio, „mirusysis buvo nenešamas pro duris, bet pratraukiamas apačia slenkščio ir saugoma sutrenkti karstą į slenkstį“.⁷⁵ Visa tai papildomai motyvuoja slenkščio ir paslenkstės reikšmę.

Antra vertus, yra ir daugiau Laimos akmenų lokalizacijos atvejų. Pasakose dylantis akmuo aptinkamas dažniausiai kluone (5 var.). Todėl A. J. Greimas, ieškodamas atitinkamų namų kulto elementų, dylantįjį akmenį identifikuoja su Vilniaus jėzuitų 1600 m. vizitacijos ataskaitoje aprašomais akmenimis „deivėmis“: tai plokščiu paviršiumi akmenys, pridengti šiaudais, laikomi *in horreis* (Greimas verčia *kluonuose*, J. Balys – *svirnuose*) ir garbinami kaip grūdų ir galvijų saugotojai.⁷⁶ Tačiau pasakoje žodis *kluonas* vartojamas ne pastato reikšme – taip vadinama tvora aptverta uždara erdvė, skirianti kluoną nuo kitų pastatų, aikštelė aplink kluoną.⁷⁷ Ši aikštelė, sudaranti tarsi trečiąją sodybos kiemą (greta švariojo ir ūkinio), dar vadinama *kluoniena*, *žardiena*,⁷⁸ *apluoku* (LKŽ* 1 p. 199). Dviejuose nagrinėjamos pasakos variantuose akmenų vieta būtent *apluoke*.⁷⁹ Nors trūksta duomenų, leidžiančių suprasti kluonienos mitinę reikšmę, tačiau reikia pažymėti, kad ji nesutampa su pačiu kluonu ir tai šiek tiek apsunkina A. J. Greimo atliktą dylančiojo akmenų identifikaciją su kluone (pastato viduje) esančiais akmenimis deivėmis. Erdvės atžvilgiu, akmuo kluonienoje labiau koreliuotų su latviškojo *Mājas kungs* (Namų viešpačio) buveine, akmeniu arba ak-

menų krūsnimi, kuri būdavo įrengiama po atviru dangumi – sode prie tvoros, aptvare, pievoje, lauke medžiais apaugusioje vietoje ir pan.⁸⁰ Gaila, ši paralelė kol kas mažai ką gali paaiškinti – lietuvių ir latvių namų dievybės bei jų kultai iki šiol beveik nelyginti. Sprendžiant dievų lokalizacijos namų erdvėje problemas, pirmiausia vertėtų atskirai iširti lietuvių ir latvių namų dievų funkcijas. Kad šių dievų būta ne vieno ir kad jų apeigos buvo diferencijuojamos, rodo A. J. Greimo tirta *Dimstipacio, Žemynėlės* bei deivių *Pagimių* byla, A. Johansono aprašytas latvių *Mājas kungs* kultas bei paskiri istorinių ir etnologinių šaltinių duomenys apie namų apeigas. Savitoje namų erdvės ir namų dievybių terpėje Laima turi savo nišą, kurios pirmuosius kontūrus čia ir pabandėme atskleisti.

Išvados

1. Pagrindinės vertybės, sudarančios namų laimės sąvoką ir susijusios su Laima, yra *skalsa* (gėrybių neišsenkumas) ir *pilnatvė* (turtas). Tai dvi to paties reiškimo pusės: skalsa yra mitinis principas, išreiškiantis gėrybes *in potentia* (galėjimą išlaikyti ir dauginti turtą), o pilnatvė (turtas) – tai *realizuota* skalsa, disponavimas realiomis, apčiuopiamomis vertybėmis. Skalsa – priežastis, o pilnatvė – pasekmė; neturint skalsos, neįmanoma pasiekti pilnatvės (sukaupti gėrybių).

2. Abstraktūs laimės principai turi kanonines figūratyves formas. Pilnatvė, tuštumos užpildymas gėrybėmis, vaizduojama ritinio figūra ir ritimosi judesiu: riedantis rutulys, kūliu besiverčiantis žmogus reiškia įriedančią ir erdvę užpildančią laimę, gausėjantį turtą (analogiškai kaip pilnėjantis, apvalėjantis mėnuo simbolizuoja gausą ir laimę). Priešingai negu pilnatvė, skalsa vaizduojama pasitelkiant keimerio, dvigubo vaisiaus, simboliką – taip išreiškiama dalybinė progresija, daugėjimas dalinant: iš vieno randasi du, iš dviejų – keturi ir t.t.

3. Abstraktieji namų laimės principai tiesiogiai susiję su deivės Laimos raiška. Į namus „įridinama“ laimė koreliuoja su ridinėjancia arba girnas sukančia Laima. Skalsai užtikrinti kepami duonos kepalai atitinka Laimai (gausos teikėjai) aukojamą pirmąjį šviežių rugių duonos kepalą. Duonos kepalas yra viena iš Laimos kulinarinių formų – dėl to, pavyzdžiui, draudžiama jį badyti pirštais (Laimai akis išbadysi), pjauti nuo vidurio, prarikti saulei nusileidus ir t.t. Atskira apeiginė išraiška – šuniui skiriamas mažas duonos kepalėlis, pagrandukas; šio aukojimo pagrindas yra Laimos ryšis su šuniu – dalingu, laimę teikiančiu gyvūnu (zoomorfine namų Laimos raiška).

4. Laimos skleidžiamas laimės turinys turi erdvinę išraišką. Namų viduje Laimos buvimo vieta sietina su angomis ir ribomis: horizontaliosios ribos sutampa su namo sienomis, o vertikaliosios ribos – su grindimis ir lubomis. Plačiąją prasme, namų laimės erdvė apima ne tik gyvenamųjų ir ūkinių pastatų vidų, bet ir visą žemės valdą, kiemą bei

naudmenis. Teritorijos viduryje Laimai buvo skirtas kulto akmuo, lokalizuojamas kluonienoje (aptvertoje aikštelėje prie kluono) arba prie įėjimo (paslenkstėje). Plačiasias namų Laimos ribas simboliškai ženklina aplinkui laukus apjuosta mitinė Laimos juosta.

SANTRUMPOS

- AT – The Types of Folktale: A Classification and Bibliography. A. Aarnes Verzeichnis der Märchentypen (FF Communications Nr. 3). Translated and enlarged by S. Thomson // FF Communications. – Helsinki. – 1964, No. 184.
- BKT – Biržų krašto tautosaka, užrašė Julius Janonis ir Marija Janonienė, parengė Aleksynas K. – Vilnius, 1982.
- BILKŠ – *Balys J.* Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai. – Vilnius, 1993. (Antras papildytas leidimas).
- BILLS – *Balys J.* Lietuvių liaudies sakmės. – T. 1. – Kaunas, 1940.
- BILMM – *Balys J.* Liaudies magija ir medicina. – Bloomington, Ind., 1951.
- BILŽPT – *Balys J.* Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos. – Silver Spring, Md., 1986.
- BIML – *Balys J.* Mirtis ir laidotuvės: lietuvių liaudies tradicijos. – Silver Spring, Md., 1981.
- BIVV – *Balys J.* Vaikystė ir vedybos: lietuvių liaudies tradicijos. – Silver Spring, Md., 1979.
- BsLP – Lietuviškos pasakos. Medega lietuviškai mytologijai. Surinko D-ras J. Basanavičius. – Shenandoah, Pa., 1898. – T. 1; 1902. – T. 2.
- BsPI – Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka. Lietuviškos pasakos įvairios, kn. 4. Surinko Jonas Basanavičius / Parengė K. Aleksynas. – Vilnius, 1998.
- DSPŽ – Podania Żmujdzkie, 1–2, zebrał i dosłownie spolszczył M. Dowojna-Sylwestrowicz. – Warszawa, 1894.
- EIMKF – *Elisonas J.* Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje // Mūsų tautosaka. – T. 5. – Kaunas, 1932.
- LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas.
- Ld – Latvju dainas. Pamatdziesmas doc. L. Bērziņa sakopojumā, s. 1 – 6. – Rīgā, 1928 – 1932.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. – T. 1 – 18. – Vilnius, 1968 – 1998.
- LKŽ* – Lietuvių kalbos žodynas. – T. 1. – Vilnius, 1941.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTdz – Latviešu tautasdziesmas, sej. 1. Dziesmas un dziedāšana. Druvā, plāvā, maltuvē. Izdevuma zinātniskā vadītāja E. Kokare. – Rīga, 1979. – S. 6: Sadzīves un ģimenes ieražu dziesmas. Bernu dziesmas. Krustības. Sējuma zinātniskais vadītājs K. Arājs. – Rīga, 1993.
- Ltdz – Latviešu tautas dziesmas. Izlase, sej. 1 – 3. Kārt. O. Ambainis un citi. – Rīgā, 1955 – 1957.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRFt – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fototeka.
- LTT – Latviešu tautas ticējumi, sej. 1–4. Sakrājis un sakārtojis prof. P. Šmits. – Rīgā, 1940 – 1941.

- LTt – Lietuvių tautosaka. – T. 3. Pasakos. Medžiagą paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. – Vilnius, 1965. – T. 5. Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai. Medžiagą paruošė K. Grigas. – Vilnius, 1968.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
- TD – Tautosakos darbai. – T. 4. – Kaunas, 1938.
- VIKAŽ – Kaip atsirado žemė. Lietuvių etiologinės sakinės / Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 1986.

NUORODOS:

1. Čiubrinskas V. Tradicinių valstietišių trobesių statybos (įkurtuvių) papročiai // Lietuvių liaudies papročiai. – Vilnius, 1991. – P. 82.
2. Ten pat.
3. Mannhardt W. Letto-Preussische Gotterlehre. – Rīga, 1936. – P. 578. (M. Pretorius. 6. 1. 5.)
4. Ten pat, p. 578. (M. Pretorius. 6. 1. 7.)
5. Greimas A.J. Tautos atminties beiškant: Apie dievus ir žmones. – Vilnius–Chicago, 1990. – P. 293–313. – Sk. „Vulcanus Jagaubis“.
6. Slaviūnas Z. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose // Tautosakos darbai. – 1997, 6–7, Vilnius, p. 321; Kibort J. Istoty mityczne na Żmudzi. 2. – Wisła, 1904, t. 18. – P. 524.
7. Mannhardt W. Min. veik., p. 577. (M. Pretorius. 6. 1. 1)
8. Greimas A. J. Min. veik., p. 212–214.
9. Latviešu pasakas un teikas, s. 13. Pēc A. Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. Šmits P. (Schmidt). – Rīgā, 1936. – P. 314.
10. Mažiulis A. Dusetų krašto statyba ir papročiai // Gimtasai kraštas. – 1937, nr. 1(13), p. 7.
11. Čiubrinskas V. Min. veik., p. 68–69.
12. Čiubrinskas V. Min. veik., p. 69.
13. Čiubrinskas V. Min. veik., p. 68.
14. Mannhardt W. Min. veik., p. 581. (M. Pretorius. 6. 2. 8.)
15. Pateikė Šaukienė, Stemplių apyl., Priekulės raj. Užrašė S. Poška 1959 m. Z. Slaviūno rankraščių fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
16. Užrašyta Priekulės raj. – 1957–1959. Z. Slaviūno rankraščių fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
17. Pateikė Metrikaitė, Balsių k., Šilalės raj. Užrašė N. Steponavičiūtė 1957 m. Z. Slaviūno rankraščių fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
18. Kursiute J. Latviešu folklorā mitu spoguļi. – Rīga, 1996. – P. 206–207.
19. Ten pat, p. 207; 410–416.
20. Mažiulis A. Min. veik., p. 7.
21. Čiubrinskas V. Min. veik., p. 65.
22. Balys J. Lietuvių tautosakos skaitymai. Kn. 2. – Tübingen, 1948. – P. 48.
23. Greimas A. J. Min. veik., p. 172–173.
24. Kursiute J. Min. veik., p. 239.
25. Mannhardt W. Min. veik., p. 541.
26. Ten pat, p. 545.
27. Ten pat, p. 586.
28. Ten pat, p. 610, 612.
29. Ten pat, p. 612
30. Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. – Vilnius, 1977. – P. 172–173.
31. Kuktiškės, Utenos r. Užrašė K. Lukoševičius 1956 m. Z. Slaviūno rankraščių fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
32. Dėl semantikos plg. *laima* „brandumas, našumas, derlius“. Žr. Lietuvių kalbos žodynas. – T. 7. – Vilnius, 1966. – P. 52.
33. Plačiau apie skalsę žr. Vaitkevičienė D. Ugnies metaforos: lietuvių ir latvių mitologijos studija. – Vilnius, 2001. – P. 75–76.
34. Valančius M. Raštai. – T. 1. – Lituanistinė biblioteka. – T. 11. – Vilnius, 1972. – P. 263.
35. Z. Slaviūno rankraščių fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
36. Skalsa saugoma ir kitose duonos kepimo situacijose: „Duoną kepant, nereikia duryš valioj laikyti, bo skalsa išeis“ // Biržų krašto tautosaka / Užrašė Julius Janonis ir Marija Janonienė, parengė Kostas Aleksynas. – Vilnius, 1982. – Nr. 854.
37. Apie duoną laidotuvsė žr. Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. Mirtis, laidotuvės ir atminai // Tautosakos darbai. – 1998, t. 9(16), p. 207–210.
38. Vaitkevičienė D. Min. veik., p. 71–73.
39. Ten pat.
40. Ten pat.
41. Kryžius ant duonos turi ne tik laimės ar skalsos reikšmes, bet ir apsauginę paskirtį: tokį kepalą „paskučiausia ir valgo, kad kryžius saugotų nuo viso pikto iki ta visa duona bus baigta valgyti“ (LTR 1316/162). „Visa pikta“ neretai konkretizuojama: kryžius saugo, kad „velnias duoną (kepalą) neįlištų“ (LTR 1277/176) ir savo dalios nepaimtų (LTT 18326). Velnias paprastai bijo tik Perkūno, su kuriuo siejasi kryžiaus ženklas.
42. Latviešu konversācijas vārdnīca. – Sej. 1–10. – Rīga, 1931–1934. – P. 25218.
43. Kriauca A. Duonos kepimas Kupiškio apylinkėse // Gimtasai kraštas. – 1942, Nr. 30, p. 60.
44. Lietuvių enciklopedija. – Bostonas, 1957. – T. 5. – P. 250.
45. Ten pat, p. 249.
46. Apie pirmųjų kėsnų atidavimą šuniui – LVIA F. 1135, a. 10, nr. 179, p. 47: „Kai iškepa pirmą šviežią duoną, pirmąjį tos duonos kėsnį meta po stalu, o po to patys valgo“.
47. Žr. pavyzdžiui, Mannhardt W. Min. veik., p. 571.
48. Elvyra Dulaitienė (Glemžaitė). Kupiškėnų senovė, etnografija ir tautosaka. – Vilnius, 1958. – P. 379.
49. Pateikė M. Sudeškienė 1957–1958 m. Z. Slaviūno fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
50. Vyšniauskaitė A. Lietuvio namai. – Vilnius, 1999. – P. 125.
51. Apie Laimos ryšį su slenkščiu plačiau žr. Johansons A. Der Schirmherr des Hofes im Volksglauben der Letten. – Stockholm, Göteborg, Uppsala, 1964. – P. 144–147.
52. Pasakoja veliuoniškė Elvyra Čelkonienė. Parengė Vaitkevičius V. // Lietuvos valsčiai. Veliuona. – 2001. – P. 1090. Šokanti Laima žinoma ir iš pasakų: pavyzdžiui, neturtingas brolis atranda Laimę – pabaly besivoliojančią bobą, kuri liepusi nusipirkti smuiką ir groti, o pati šokusi, – taip bedalis tapęs laimingu ir turtingu (LTR 2297/32).
53. Vyšniauskaitė A. Min. veik., p. 146.

54. Kad slaucių pagalmiū,
Pirts celiū noslauciu,
Lai Laimiū nepaklupa,
Pirts celiū tecdama.
LTdz 22976.
Plg.:
Ak meitiū, ak māsū,
Slauki tiri maltuvi;
Lai mėsliū nipinās
Pa Laimiū kājiūm.
LTdz 1 4240.
55. Anykščiai. Užrašyta ~1958–1958. Z. Slaviūno fondas Lietuvių tautosakos rankraštyne, byla „Namų statyba“.
56. Čiubrinskas V. Min. veik., p. 81.
57. Latvių dainose Laimą dažnai keičia *Mara* – tai krikščioniškosios Marijos intervencijos rezultatas. Plačiau žr. Biezais H. Die Hauptgöttinnen der alten Letten. – Uppsala, 1955. – P. 91–104; 304–325.
58. „Kad namas būtų atsparus gaisrui, tai pilama ant lubų, ant sienų degtinė ir kt.“ LTR 987/16.
59. Mažiulis A. Min. veik., p. 6.
60. *Pamatu* buvo vadinamas „pirmasis rąstų vainikas, uždėtas ant fundamento. *Pamatinė* – „išgertuvės, padėjus namo pamatus“. Žr. Lietuvių kalbos žodynas, t. 9. Vilnius, 1973. – P. 285–286.
61. Mažiulis A. Min. veik., p. 7.
62. Senkėvičia B. Jāņi – vasaras saulgrieži. – Stockholm, 1969. – P. 45.
63. Dėl Laimos, vaikščiojančios Joninių naktį: „Es redzeju Jāņu nakti / Laimės mātī staigājot: / Zīda svārkī mugurā, / Zelta kūrpes kājiņā“ („Aš regėjau Joninių naktį / Laimės motiną vaikščiojančią: / Šilko sukniš ant pečių, / Aukso kūrpes ant kojų“). LTdz 16872.
64. Pagal kitą, modernesnę, versiją, Laima perneša į laimingojo brolio lauką rugių pėdus iš nelaimingojo brolio lauko (LTt 3 191) arba nuskabo ir perneša varpas (BsLP 1 p. 116).
65. Greimas A. J. Min. veik., p. 64.
66. Muller-Bergstrom W. Grenze, Rain; Grenzstein // Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Herausgegeben von H. Bächtold-Stäubli, E. Hofman-Krayer. – Bd. 1–10. – Berlin, Leipzig, 1930/31, Bd. 3. – S. 1141–1142.
67. Daukantas S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių. – Parengė Birutė Vanagienė. – Vilnius, 1993. – P. 102.
68. Žinodami, kad pasakose turtingojo brolio Laimė būna rugių lauke, galime manyti, kad neturtingojo brolio Laimė, mieganti „lauke už akmenio“: lokalizuojama taip pat rugių ar kitų javų lauke, t. y. dirbamoje žemėje.
69. Motyvo analizė pateikiama A. J. Greimo studijoje apie Laimą, žr. Greimas A. J. Min. veik., p. 212–217.
70. LMD I 571/4 ir VU BR F1 D-493.
71. Matulis R. Istoriniai akmenys. – Vilnius, 1990. – P. 29–37.
72. Urbanavičius V. Šliaužiojanti dievybė // Mokslas ir gyvenimas. – 1985, nr. 7, p. 14.
73. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Sudarė N. Vėlius. – Vilnius, 1996. – T. 2. – P. 632.
74. Plg. juokavimą: „Gaspadinė badu miršta, reik ją po slenksčiu pakasti“ (LKŽ 12 p. 1211).
75. Lietuvių enciklopedija. – Bostonas, 1953–1985. – T. 28. – P. 135. Plg.: „Seniau traukdavo grabą per langus ir slenksčio apačias, reiškia, kad jis sugrįžęs nerastų durų“ (BIML 720).
76. Ten pat.
77. Butkevičius I. Gyvenvietės ir sodybos. Valstiečių gyvenamieji pastatai. Valstiečių ūkiniai pastatai // Lietuvių etnografijos bruožai. – Vilnius, 1964. – P. 194, 277.
78. Ten pat.
79. Viena iš jų žodis *aplaukas* paaiškina žodžio *klūnas* reikšmę ir rašomas skliausteliuose: *klūne* (aplauke), žr. BsLP 1, p. 104–105, nr. 6.
80. Latviešu pasakas un teikas. – S. 13. – P. 205.

Happiness of home

Daiva VAITKEVIČIENĖ

The understanding of happiness in its perfection is one of the most important characteristic features in the religion of the Balts. The deity Laima embodying the perception of happiness is expressed in a multitude of variations. Thus different kinds of happiness exist, for example, happiness of man, happiness of home, happiness of the cattle, happiness of trade etc. The article provides an analysis of different manifestations of the happiness of home. The *skalsa* (an inexhaustibility of wealth) and *pilnatvė* (fullness) (riches) contain the core values forming the concept of the happiness of home which have a close connection with Laima. These are two sides of the same phenomenon: by the *skalsa* the mythic principle is meant expressing the wealth in *potentia* (a capacity of safeguarding and multiplying the property) and fullness (property) is the completed *skalsa*, it is the managing of the real and tangible values. The *skalsa* is presented through the symbolics of *keimeris*, i. e. the double fruit – such is the expression of the divisible progression, the increase through division – two originate out of one, four – out of two and etc. In order to secure the *skalsa* specific little loaves of bread are baked, which are offered to Laima. Sometimes for the purpose Laima is replaced by its zoomorphic form: a little loaf of bread (scraping) which is offered to the dog – a beast that is sharing, lucky and giving pleasure.

The content of the happiness of home contains a spatial expression. In the inside house the presence of Laima is linked with openings and bounds: the horizontal bounds coincide with the walls of the house, and the vertical ones – with the floor and the ceiling. In its broadest sense the scope of the happiness of home covers not only the inner space of the dwelling houses and farm buildings but also the whole domain – the courtyard and the arable land. Within the territory of the farmstead the place for the cult of Laima used to be arranged – it was a peculiar stone which was located in an enclosure by the barn (on the fenced ground by the barn) or at the entrance (by the threshold).

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnių 6, 2055 Vilnius

Gauta 2002 05 10, spaudai įteikta 2002 08 06